

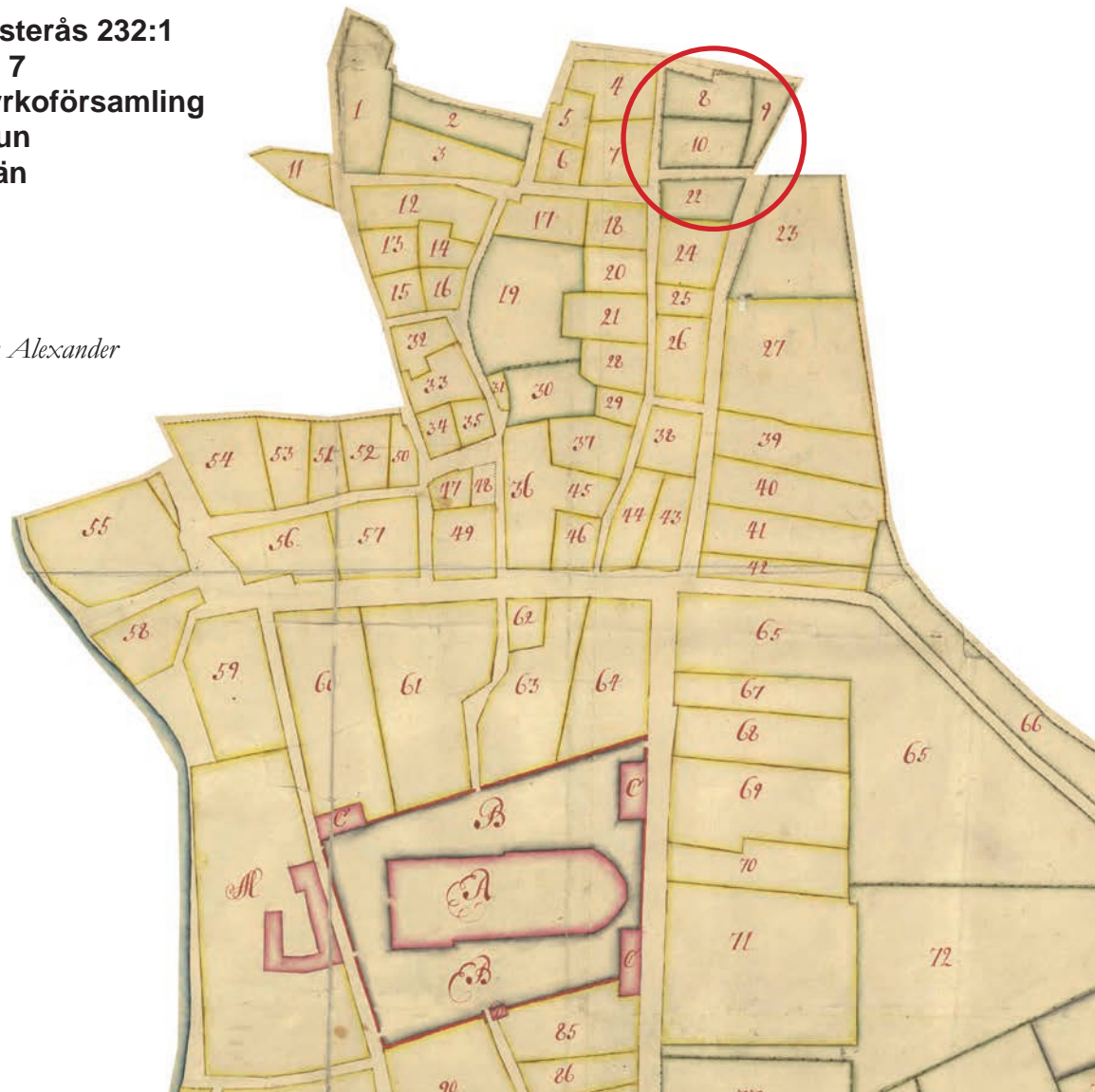
Kvarteret Fingal i Västerås

Från medeltid till 1700-tal på Kyrkbacken

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning Västerås 232:1
Kvarteret Fingal 7
Västerås domkyrkoförsamling
Västerås kommun
Västmanlands län
Västmanland

*Kristina Jonsson
med bidrag av Duncan Alexander*

Kvarteret Fingal i Västerås

Från medeltid till 1700-tal på Kyrkbacken

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning Västerås 232:1
Västerås domkyrkoförsamling
Västerås kommun
Västmanlands län
Västmanland

Kristina Jonsson
med bidrag av Duncan Alexander

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2015

Omslagsbild: Utsnitt ur Västeråskarta från 1688 med läget för kvarteret Fingal markerat. Lantmäteristyrelsens arkiv akt T72-1:15.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-483-2

Tryck: Just Nu, Västerås 2015

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning.....	7
Historisk bakgrund och tidigare arkeologiska undersökningar.....	8
Förundersökningen.....	9
Målsättning och metod	9
Undersökningsområde och schakt.....	9
Undersökningsresultat	10
Schakt 1.....	10
Schakt 2.....	14
Schakt 3.....	16
Schakt 4.....	18
Tolkning och diskussion.....	20
Bedömning av fornlämningen	21
Referenser.....	22
Tekniska och administrativa uppgifter	23
Bilaga 1. Lager- och anläggningstabell.....	25
Bilaga 2. Fyndtabell.....	26
Bilaga 3. Resultat ¹⁴ C-analyser	30

Figur 1. Utdrag ur digitala Gröna kartan. Platsen för kvarteret Fingal är markerad med en blå ring och en svart pil. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Under en vecka i maj 2015 utförde Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) en arkeologisk förundersökning inom kvarteret Fingal på Kyrkbacken i den norra delen av Västerås innerstad. Det berörda kvarteret ligger inom fornlämningsområde Västerås 232:1, kulturlager inom 1600-talsutbredningen av Västerås stad. Arbetet utfördes med anledning av att det fanns planer på att uppföra ett nytt bostadshus med underliggande garage på platsen, och uppdragsgivare var Bostads AB Mimer. Undersökningsområdet var ca 300 m² stort, och användes vid undersökningstillfället som parkeringsplats och innergård.

Fyra schakt förlades inom olika delar av ytan, för att fånga upp eventuell förekomst av fornlämning inom det berörda området. Den sammanlagda bottengrävda ytan uppgick till ca 25 m².

I Schakt 1, 3 och 4 påträffades lager som sannolikt kan sättas i samband med odling under 1600- och 1700-tal. I Schakt 2 framkom två nivåer med äldre gator vilka överensstämmer med den sträckning av Gåsmyregatan som kan följas från 1688 års karta fram till 1900-talets början. Spår av äldre eventuella tomtavgränsningar i form av ett dike och störhål fanns i Schakt 4. De överensstämmer med kvarterets östra begränsning i det äldsta kartmaterialet, och härrör sannolikt från denna tid (1600-tal).

I Schakt 1 i undersökningsområdets västra del påträffades mer konkreta lämningar. En stenkonstruktion har tolkats som en möjlig härd/spis, vilken låg på det äldsta kulturlagret i schaktet. Under detta lager, nedgrävda i den orörda undergrunden, framkom ett antal strukturer: en stor lerklädd grop, ett stolphål, ett störhål, ytterligare en grop samt en avlång mörkfärgning. Två av dessa har daterats med hjälp av ¹⁴C-analys: den stora gropen till 1420–1520 e.Kr., och stolphålet till 1040–1220 e.Kr. Vad anläggningarna representerar går ej att avgöra utan en större undersökning, men de utgör viktiga pusselbitar till forskningen kring Västerås framväxt och utveckling genom tiderna.

Figur 2. Översikt över centrala Västerås. Kvarteret Fingal är markerat med röd färg. Utdrag ur Fastighetskartan, skala 1:10 000.

Inledning

Under en vecka i maj 2015 utförde Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) en arkeologisk förundersökning inom kvarteret Fingal på Kyrkbacken i den norra delen av Västerås innerstad (se figurer 1–3). Det berörda kvarteret ligger inom fornlämningsområde Västerås 232:1, kulturlager inom 1600-talsutbredningen av Västerås stad. Arbetet utfördes med anledning av att det fanns planer på att uppföra ett nytt bostadshus med underliggande garage på platsen, och uppdragsgivare var Bostads AB Mimer. Ingela Harrysson var projektledare för undersökningen, och Duncan Alexander biträdande projektledare. Fältarbetet har utförts av Duncan, och rapporten har sammanställts av Kristina Jonsson.

Figur 3. Översikt över kvarteren på Kyrkbacken i Västerås. Undersökningsschakten i kvarteret Fingal är markerade med röd färg. Utdrag ur Fastighetskartan, skala 1:2 000.

Historisk bakgrund och tidigare arkeologiska undersökningar

Västerås har medeltida anor, och senare års undersökningar i stadskärnans centrala och västra delar har bekräftat att verksamheter har bedrivits på platsen redan under vikingatid (Ros 2015b). Det nu aktuella undersökningsområdet är beläget strax norr om Västerås stads medeltida stadskärna och i utkanten av 1600-talsstaden (se figur 4), drygt 300 meter norr om domkyrkan och knappt 400 meter öster om Svartån. Området beboddes under 1600-talet i söder av personal tillhörande gymnasiet och i norr av hantverkare och vaktpersonal. Även stadens bödel och rackare (bödels dräng) bodde i området (Olsson 1985:91).

Inom närområdet har endast ett fåtal mindre arkeologiska undersökningar gjorts. I Lappgränd, belägen mellan kvarteren Frans och Georg (se figur 3), har upp till 1,3 meter tjocka kulturlager dokumenterats vid ett par undersökningar. Vid en av dem daterades ett av de understa lagren, vilket innehöll gödsel och enstaka spridda djurben, till perioden 1415–1455 e.Kr. (Alström 2013). I övrigt har man enbart påträffat kulturlager med senare datering. Vid en undersökning i kvarteret Gisle, söder om det nu aktuella undersökningsområdet, framkom omrörda kulturlager som utifrån fynd av keramik daterades till 1700-tal. I botten av schaktet påträffades dock delar av en syllstensrad med okänd datering (Alström 2014). 1700-talsdateringar har även blivit resultatet från en undersökning i Rektorsgatan direkt väster om kvarteret Fingal (Ros 2015a), samt i kvarteret Gad (Jonsson 2003).

Figur 4. Undersökningsschaktens lägen (markerade med röd färg) i förhållande till den äldsta stadskartan från 1688 (Lantmäteristyrelsens arkiv akt T72-1:15). De blå linjerna visar dagens fastighetsgränser (utdrag ur Fastighetskartan). Skala 1:2 000.

Den arkeologiska förundersökningen

Målsättning och metod

Syftet med undersökningen var, enligt Länsstyrelsens kravspecifikation, att ta fram besluts- och planeringsunderlag genom att fastställa fornlämningens omfattning, karaktär och bevarandegrad. Förundersökningen skulle därmed klargöra följande:

- Fornlämningens utbredning och omfattning inom arbetsområdet
- Fornlämningens karaktär, sammansättning och komplexitet
- Förekomst av anläggningar – utbredning, bedömning av typer och antal
- Förekomst av kulturlager – utbredning, tjocklek och innehåll
- Bedömning av fyndförekomst – mängd, bevarandegrad och karaktär
- Preliminär datering
- Preliminär tolkning av fornlämningen
- Bedömning av fornlämningens bevarandegrad
- Bedömning av fornlämningens kunskapsvärde

Mot bakgrund av tidigare undersökningar i området, och vad som hittills är känt om Västerås historia, förväntades undersökningen kunna beröra kulturlager från perioden 1600- till 1700-tal.

Undersökningsytan var ca 300 m² stor och ambitionen var att förundersöka ca 10 % av ytan, alltså ca 30 m². Fyra schakt grävdes skiktvis med hjälp av grävmaskin, ned till orörd undergrund inom valda delar av ytorna. De anläggningar som påträffades undersöktes manuellt. Lager och anläggningar mättes in med RTK-GPS och registrerades i dokumentationssystemet Intrasis 3. Vissa lämningar är dock endast dokumenterade genom manuell ritning. Anläggningar dokumenterades även genom fotografering med digitalkamera. Utsnitt av schaktväggar (en i varje schakt) dokumenterades genom manuell sektionsritning i skala 1:20. En manuell plan över lämningar i Schakt 1 i skala 1:20 har också framställts. Insamlade fynd har relaterats till respektive lager eller anläggning i Intrasis. Medel för två ¹⁴C-analyser fanns inom projektet, och material till dessa insamlades från två av de äldsta anläggningarna.

Undersökningsområde och schakt

Undersökningsområdet var som ovan nämnts ca 300 m² stort, och användes vid undersökningstillfället som parkeringsplats och innergård.

De fyra schakten förlades inom olika delar av ytan, för att fånga upp eventuell förekomst av fornlämning inom det berörda området (se schaktplan i figur 5). Den sammanlagda bottengrävda ytan uppgick till ca 25 m².

I redovisningen nedan beskrivs de lager och anläggningar som påträffades vid undersökningen. De lagernummer som anges refererar dels till kontexter som plandokumenterats genom inmätning i fält (låga nummer), dels till kontexter som dokumenterats genom plan- och sektionsritning (höga nummer genererade i efterhand i Intrasis).

Figur 5. Schaktplan med markeringar av bottengrävda ytor och lägen för sektionssritningar. Skala 1:250. Plan: Kristina Jonsson.

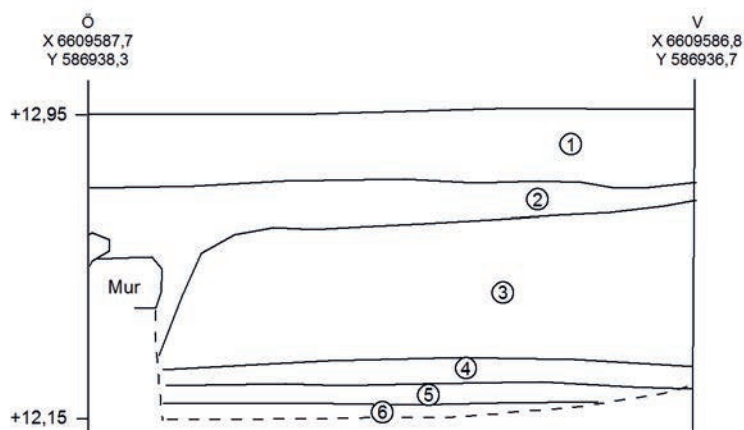
Undersökningsresultat

Schakt 1

Schakt 1 grävdes i den västra delen av undersökningsområdet. Det var 4×3,4 meter stort, och grävdes till 0,8 meters djup över större delen av ytan. En yta om ca 2 m² i schaktets nordligaste del grävdes inte i botten (jfr schaktplan i figur 5, ytan motsvarar till delar det mörkfärgade området till höger i bild i figur 9).

Generell lagerbild

Under asfalten fanns ett ca 0,2 meter tjockt gruslager (bärlager) (se sektionssritning i figur 6). Det låg på ett 0,1–0,2 meter tjockt lager bestående av lerig silt (L200009) i vilket det påträffades fynd bestående av djurben (F5), spik (F12), delar av kritpipor (F78) samt skärvor av yngre rödgods, stengods, flintgods och fajans (F22–34). Keramiken daterar

Figur 6. Sektion i Schakt 1, mot SSO. Skala 1:20. Ritning av Duncan Alexander, renritad av Kristina Jonsson.

Lagerbeskrivning:

- 1) Grus (bärlager)
- 2) Mellanbrungrå lerig silt med tegelinslag (L200009, gårds- eller odlingsyta från sent 1700- eller 1800-tal)
- 3) Mörkbrun siltig lera med tegelinslag (L2000010, omrört och bearbetat odlingslager från 1600- eller tidigt 1700-tal)
- 4) Mellanbrun siltig lera med tegelinslag (L2000011, ev. odlingshorisont eller avsatt lager, 1600-tal eller något äldre)
- 5) Ljus till mellanbrun siltig lera med inslag av kol (L200012, markyta)
- 6) Ljusbrun silt (undergrund)

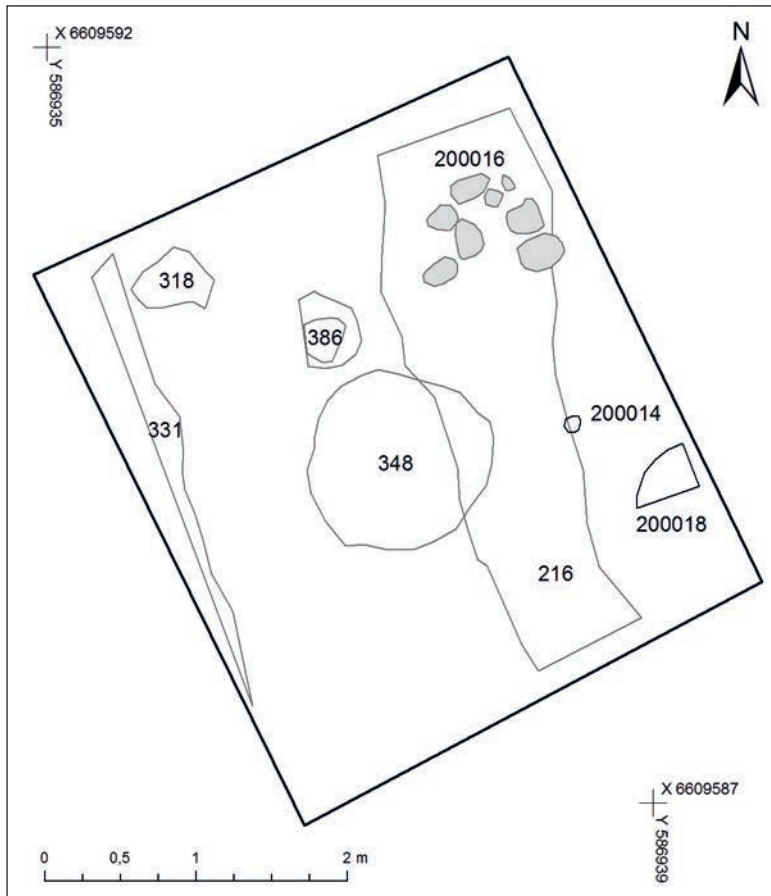
lagret till sent 1700- eller 1800-tal, och sannolikt utgör det en äldre markhorisont (gårds- eller odlingsyta). Under detta lager fanns ett upp till 0,5 meter tjockt, bearbetat och omrört, odlingslager (L200010). I detta gjordes fynd av en hästsko (F13), djurben (F6), bränd lera (F3), en del av ett kritpipsskaft (F79) samt keramik (yngre rödgods, fajans och flintgods, F35–47). Keramikerna i odlingslagret torde datera det till 1600- eller tidigt 1700-tal, förutom flintgodsskärvan som är mer sentida (sent 1700- eller 1800-tal). Under odlingslagret låg ett 0,1 meter tjockt något ljusare och fyndfattigare lager med siltig lera (L200011), i vilket det påträffades yngre rödgods (F48–55). Keramikerna torde datera det till 1600-tal, möjligen kan stengodsskärvorna vara något äldre. Det är oklart om även detta lager ska tolkas som en odlingshorisont eller ett lager som ackumulerats på plats. Under detta, i botten av lagersekvensen, fanns ett 0,1 meter tjockt lager siltig lera med kolinslag (L200012) vilket inte föreföll vara påverkat av odling. Lagret innehöll inga tegelfragment vilket de ovanliggande lagren gjorde, och har tolkats som en äldre markyta. Inga fynd gjordes i detta lager.

Anläggningar med relaterade lager

De ovan nämnda lagren hade skurits av en kraftig kallmurad stengrund (A216), orienterad i nord-sydlig riktning (figurer 7 och 8). De ingående stenarna var av varierande storlek, de största ca 0,7×0,7 meter. Det gick vid undersökningen inte att avgöra om det rörde sig om en husgrund eller en fristående mur.

Figur 7. Stenmuren A216. Foto mot S av Duncan Alexander.

Figur 8. Plan över lämningar i Schakt 1. Skala 1:50. Plan: Kristina Jonsson.

På det äldsta lagret i schaktet (L200012) låg en ansamling stenar (A200016) i storlekar mellan 0,1 och 0,2 meter i schaktets nordöstra del (figurer 8 och 10). Under bottenlagret påträffades fem anläggningar nedgrävda i den opåverkade undergrunden: en stor lerklädd grop (A348), ett stolphål (A386), ett störhål (A200014), en grop (A200018) samt en avlång mörkfärgning (A331) (se figur 8).

Figur 9. Lämningar i botten av Schakt 1. Centralt i schaktet ses grop 348, och intill schaktkanten nedtill till höger i bild ansas stenansamling A200016. Foto mot V av Duncan Alexander.

Figur 10. Stenansamling A200016.
Foto mot V av Duncan Alexander.

Grop A348 var 1,2 meter i diameter och 0,2 meter djup (figur 11). Den innehöll en övre fyllning med grus (L374), därefter ett lager träkol och bränd lera (L375, lera insamlad som F2), ytterligare ett gruslager (L376) och slutligen en inre bränd lerafodring (L377). En ¹⁴C-datering av ett djurben från lager 377 gav åldern 1420–1520 e.Kr. (2 sigma med 90 % säkerhet) (bilaga 3). En meter NV om gropen påträffades en tunn lagerrest bestående av kol och bränd lera samt ett bränt djurben (L318, bränd lera insamlad som F1). Lagret liknade fyllningen i grop 348, och har sannolikt samband med denna.

Figur 11. Grop 348 efter att halva fyllningen avlägsnats. Foto mot N av Duncan Alexander.

Stolphål A386 var 0,25 meter i diameter och 0,36 meter djupt och innehöll en fyllning med leriga och sandiga linser. Träkol från fyllningen har ¹⁴C-daterats till 1040–1220 e.Kr. (2 sigma med 95 % säkerhet) (bilaga 3). Störhålet A200014 var 0,08 meter i diameter, och låg öster om grop A348.

Grop 200018 låg i schaktets sydöstra del och var endast delvis exponerad intill schaktkanten. Den var 0,16 meter djup och fylld med lerig silt. I fyllningen fanns djurben och en bit tegel. Mörkfärgningen A331 löpte i N–S riktning i schaktets västra del. En provruta grävdes genom dess norra del, och den kunde konstateras vara fylld med kolbemängd silt (L346).

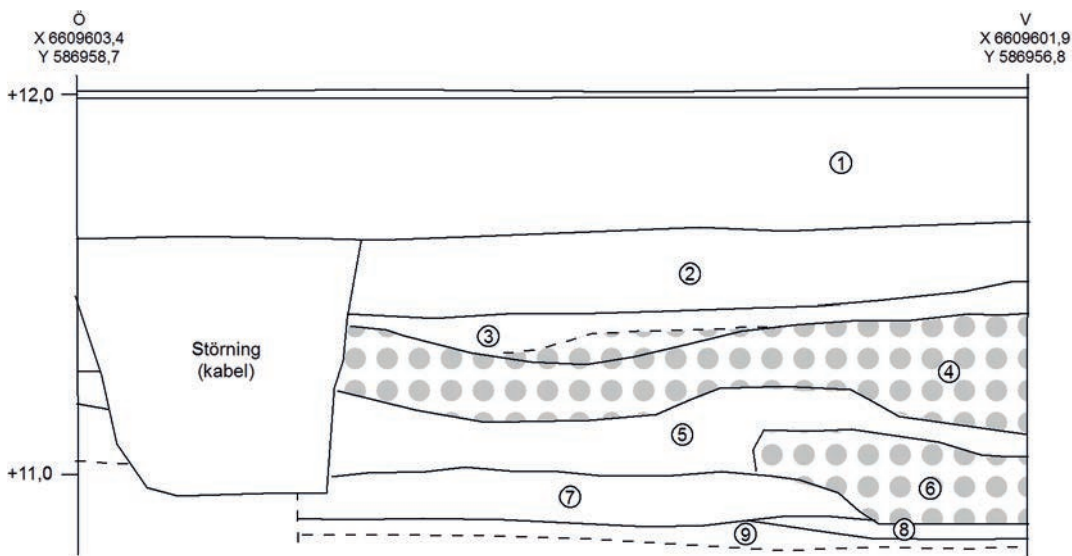
Schakt 2

Schakt 2 grävdes i den nordöstra delen av undersökningsområdet. Det var 4×4 meter stort, och djupgrävdes ned till 1,2 meters djup inom en yta om 1,25×2,75 meter.

Lager och anläggningar

Under asfalten och 0,35 meter bärlager av grus låg ett 0,15 meter tjockt grått sandlager med enstaka småstenar (L253) (se sektionsritning i figur 12). Under detta fanns ett rödaktigt sandlager med tegelinslag (L254), i vilket det påträffades enstaka keramikfynd med 1700-talsdatering (F56–58). Sandlagret låg på en stenlagd gata (A242) av rundade stenar i storlek 0,06–0,08 meter, löpandes i N–S riktning (figurer 12–14). Under stenläggningen fanns ett upp till 0,2 meter tjockt grått sandlager (L255), och under detta ytterligare en stenlagd gata (A256) bestående av en blandning av tegel och rundade stenar i storlek 0,08–0,12 meter (figurer 12–14). Mellan stenarna låg grå sand, och på stenarna låg rikligt med trärester (träbitar och träflis). På/i vägen gjordes fynd av yngre rödgoods (F18–20, 59) med möjlig 1600-talsdatering.

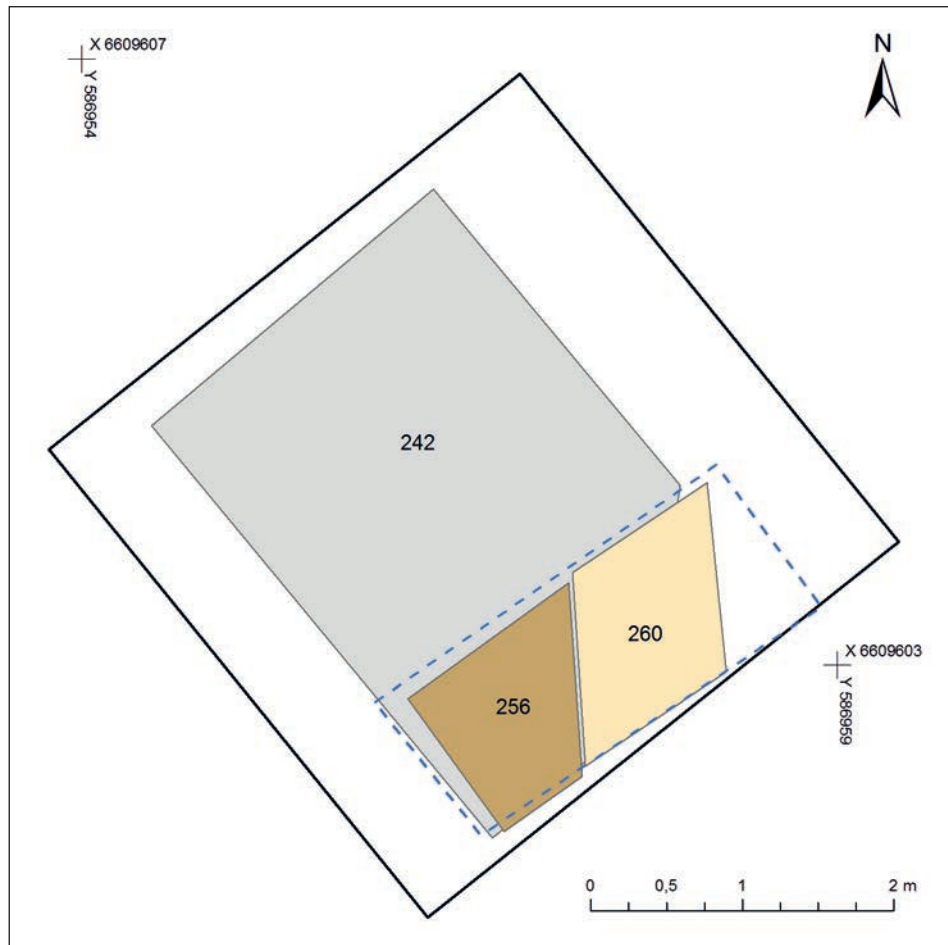
Direkt öster om väg A256 fanns ett samtida sandlager (L260) vilket även det innehöll rikligt med träbitar. Åtminstone två av dessa var bearbetade, och kan möjligen ha utgjort delar från ett laggkärl (F80). I lagret påträffades även yngre rödgoods (F60) och en hästsko (F14). Hästskon var kraftigt korroderad och därmed var typen svårbedömd, men form och storlek tyder på att den är av en yngre typ (tidigast från sent 1500-tal, jfr Gansum 2002). I botten av schaktet, under väg 256 och lager 260, låg ett tunt lager fin silt med kolinslag (L273), och under detta kom den orörda undergrunden.

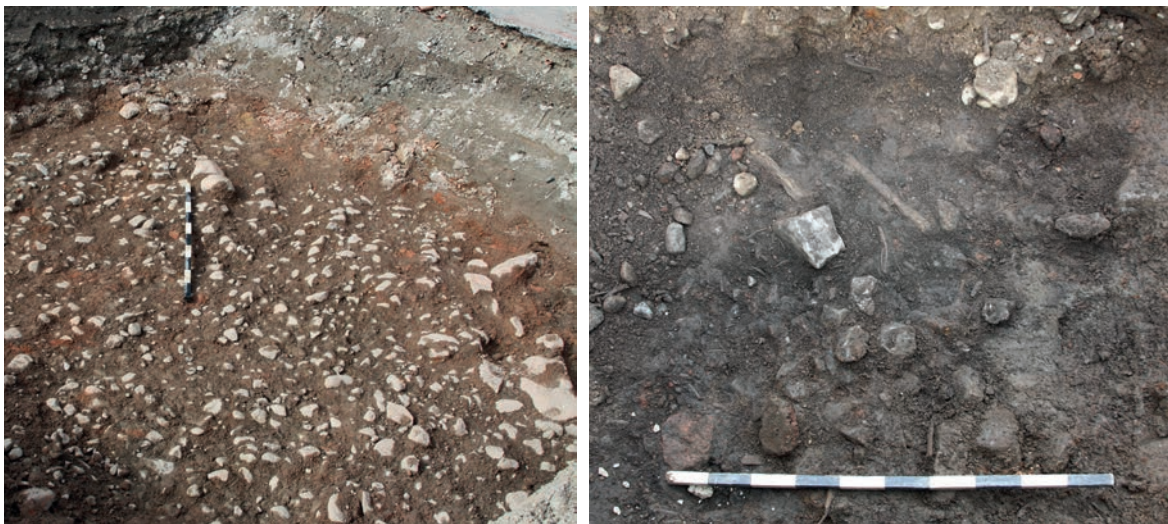
Figur 12. Sektion i Schakt 2, mot SO. Skala 1:20. Ritning av Duncan Alexander, renritad av Kristina Jonsson.

Lagerbeskrivning:

- 1) Grus (bärlager)
- 2) Mellangrå sand med inslag av småsten (L253, utjämningslager)
- 3) Röd sand med tegelinslag (L254, utjämningslager från 1700-tal)
- 4) Rundade stenar 0,06–0,08 meter stora (A242, stenlagd gata 1700-tal)
- 5) Grå sand (L255, utjämningslager)
- 6) Rundade stenar 0,08–0,12 meter stora, tegel, trärester (A256, stenlagd gata)
- 7) Mellangrå sandig lera med trärester och kol (L260, markhorisont från 1600- eller 1700-tal?)
- 8) Fin silt med kolinslag (L273, markyta)
- 9) Ljusbrun silt (undergrund)

Figur 13. Plan över lämningar i Schakt 2. Skala 1:50. Plan: Kristina Jonsson.

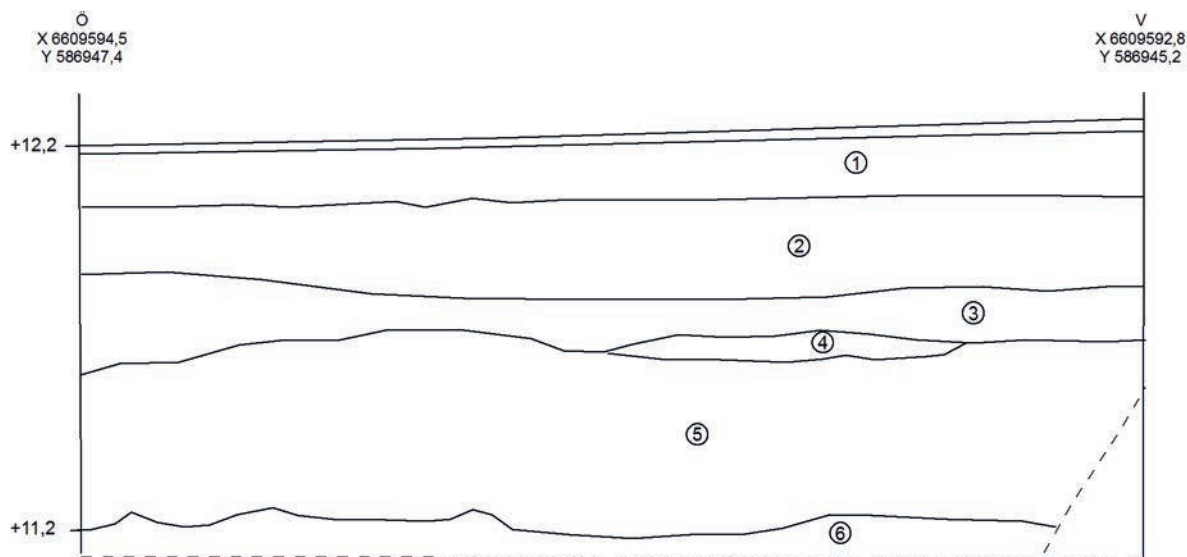
Figur 14. Till vänster gata A242, och till höger detalj av gata 256. Fotografier: Duncan Alexander.

Schakt 3

Schakt 3 grävdes i den centrala delen av undersökningsområdet. Det var 7,4×3,15 meter stort, och djupgrävdes ned till 1,15 meters djup inom en yta om 1,3×4,75 meter.

Lager och anläggningar

Under asfalt och 0,18 meter bärlager av grus fanns ett 0,25 meter tjockt recent utjämningslager (L277) bestående av lera med inslag av tegel och kalkbruk. Under detta kom ett upp till 0,3 meter tjockt sandigt lerlager (L278) som innehöll tegel, organiskt material och rikligt med rötter. Lagret har tolkats som ett odlingslager. Mellan detta lager och en nivå med ytterligare odlingsjord fanns en upp till 0,06 meter tjock lins med kalkbruk och tegel (L280). Den underliggande odlingsjorden (L281) hade en mäktighet av 0,5 meter. Från lager 281 insamlades fynd av djurben (F7), spikar och andra mindre järnföremål (F15–16) samt yngre rödgods med datering till 1600- och 1700-tal (F61–72). Övergången mellan lager 281 och den naturliga undergrunden var mycket ojämn (se figur 18), antagligen som ett resultat att djur och människor rört sig över ytan innan tjocka lager avsatts eller påförts på platsen. I håligheter fanns ett lager med kompakt gråbrun lera (284) som möjligen utgör rester av en äldsta trampad yta.

Figur 15. Sektion i Schakt 3, mot SO. Skala 1:20. Ritning av Duncan Alexander, renritad av Kristina Jonsson.

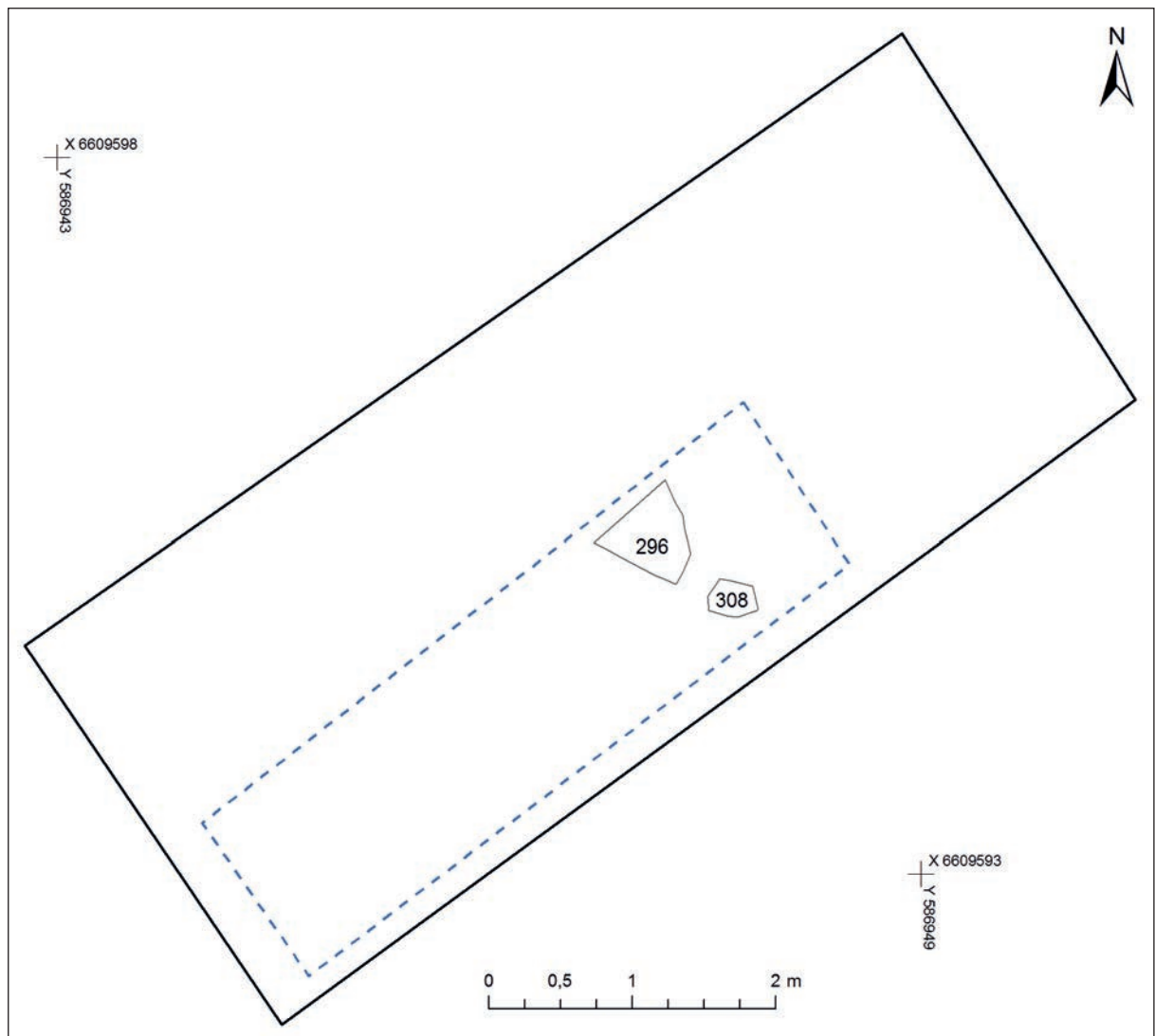
Lagerbeskrivning:

- 1) Grus (bärlager)
- 2) Mörkgrå lera med rikliga inslag av tegel, kalkbruk etc. (L277, sentida utjämningslager)
- 3) Mörkt gråbrun sandig lera med organiska inslag, rikligt inslag av tegel och rötter (L278, odlingslager)
- 4) Ljust gråvitt kalkbruk, tegel (L280, dumpat lager?)
- 5) Mörkt brungrå sandig lera, enstaka inslag av tegel och kol (L281, odlingslager från 1600- 1700-tal)
- 6) Ljusbrun silt (undergrund)

I schaktets centrala del påträffades två eventuella nedgrävningar (A296, A308) (figurer 16 och 17). De utgjorde dock inga säkra anläggningar, möjligen utgör de stolp-/störhål eller så ska de tolkas som delar av de ojämheter som beskrivits ovan.

Figur 16. De eventuella nedgrävningarna A296 och A308. Foto mot V av Duncan Alexander.

Figur 17. Plan över lämningar i Schakt 3. Skala 1:50. Plan: Kristina Jonsson.

Figur 18. Den ojämnda övergången mot undergrunden i Schakt 3. Foto av Duncan Alexander.

Schakt 4

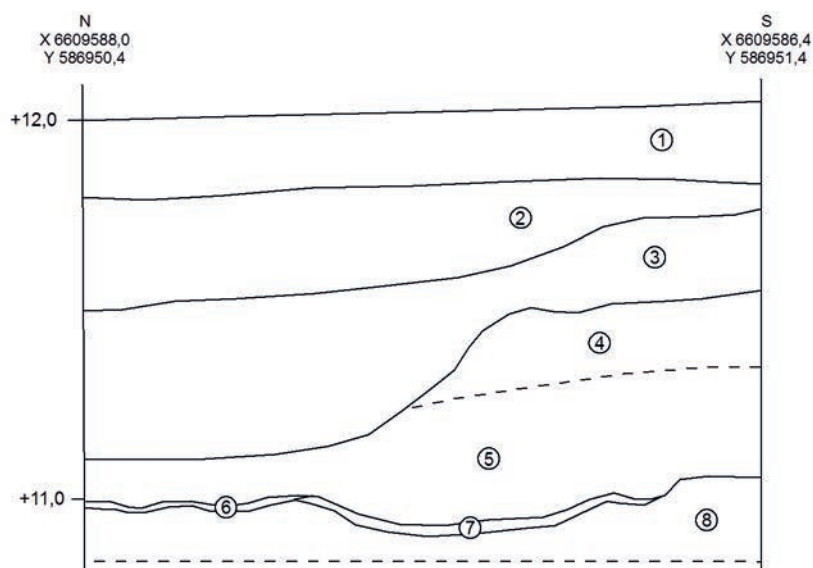
Schakt 4 grävdes i den södra delen av undersökningsområdet. Det var 3,6×2,0 meter stort, och djupgrävdes ned till 1,2 meters djup inom en yta om 2,35×1,35 meter.

Lager och anläggningar

Under asfalten fanns ett 0,2 meter tjockt bärlager samt ett 0,1–0,3 meter tjockt utjämningslager med sand och grus. Under dessa recenta lager låg ett sandigt lerlager med inslag av grus och tegel (L497). I lagret påträffades djurben (F9), buteljglas (F11), spik (F17) och keramik (F75–76). Lagret har sannolikt 1800-talsdatering. Under detta framkom ett odlingslager (L498/499). I dess övre partier (L498) var materialet lösare, medan det var mer kompakterat och möjligen trampat i de lägre partierna (L499, jfr sektionsritning i figur 19). I lager 499 gjordes fynd av djurben (F10) och yngre rödgods (F77) med sannolik 1700-talsdatering. I jämförelse med odlingslagren i de övriga schakten innehöll detta betydligt mindre tegel och keramik.

I botten av schaktets södra halva framkom ett grunt dike (A410), orienterat i nord-sydlig riktning (figurer 19–21). Det var bevarat till ett djup av 0,05 meter, och innehöll en fyllning av lera med inslag av tegel och stenar (L483). I fyllningen påträffades djurben (F4, F8) och yngre rödgods (F21, 73, 74) med oklar datering. På samma nivå, nordväst om diket, fanns ett tunt lerlager (493) som möjligen kan tolkas som en äldre markyta. Lagret låg på den orörda undergrunden.

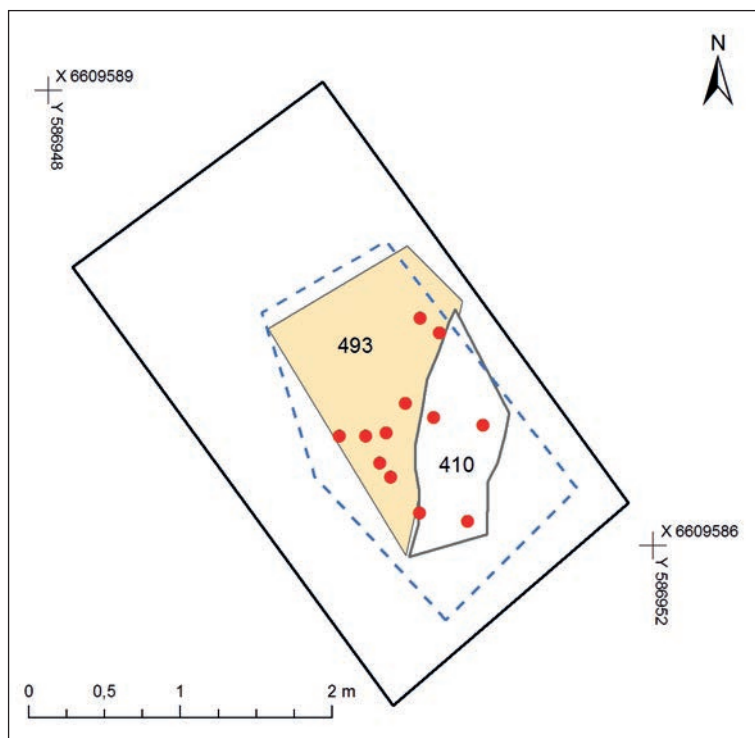
I direkt anslutning till diket, och i vissa fall i det, framkom 12 störhål (A427, 438, 443, 448, 452, 456, 460, 464, 469, 473, 476, 480) i undergrunden (figur 20 och 21). De hade en diameter på mellan 0,07 och 0,1 meter, och ett djup på mellan 0,1 och 0,19 meter.

Figur 19. Sektion i Schakt 4, mot NO. Skala 1:20. Ritning av Duncan Alexander, renritad av Kristina Jonsson.

Lagerbeskrivning:

- 1) Grus (bärlager)
- 2) Svartbrun sand, grus och småsten (utjämningslager)
- 3) Mellangrå sandig lera med grus och tegel (L497, utjämnings-/avfallsager från 1800-tal)
- 4) Mellangråbrun lerig silt (L498, odlingslager från 1700-tal)
- 5) Mellangråbrun lerig silt, kompakterad (L499, odlingslager från 1700-tal)
- 6) Ljusbrun lera, inslag av tegel (L493, markyta)
- 7) Ljusgrå lera med inslag av tegel och stenar (L483, fyllning i dike 410)
- 8) Ljusbrun silt (undergrund)

Figur 20. Plan över lämningar i Schakt 4. Störbålen A427–A480 är markerade med röd färg. Skala 1:50. Plan: Kristina Jonsson.

Figur 21. Dike A410 (nedtill i bild) samt ett antal av störbålen. Foto mot NV av Duncan Alexander.

Tolkning och diskussion

I Schakt 1, 3 och 4 påträffades lager som sannolikt kan sättas i samband med odling under 1600- och 1700-tal. Enstaka fynd av flintgods indikerar att marken även bearbetats under 1800-tal. Under dessa århundraden var detta ett utkantsområde, i övergången mellan stad och land. Såväl på den äldsta kartan över staden från 1688 som på en karta från 1751 är de berörda tomterna markerade som trädgårdar, vilket stämmer väl överens med de arkeologiska resultaten.

De två gatunivåerna som påträffades i Schakt 2 överensstämmer också med den sträckning av Gåsmyregatan som kan följas från 1688 års karta fram till 1900-talets början. Där gatan tog slut, vid kvarteret Fingal, låg Gåsmyrtullen vid stadens in- och utfart. I Schakt 3 noterades att den äldsta marknivån har varit väldigt ojämn och möjligen kraftigt söndertrampad. Detta kan ha samband med närheten till tullporten, då det vid tullarna var mycket liv och rörelse och en stor ansamling av folk (och få?). Offentliga ytor och gator var inte nödvändigtvis stenlagda före de stora stadsregleringarna vid 1600-talets mitt, framför allt inte i ytterområdena, så vägar och öppna ytor kunde befinna sig i tämligen bedrövligt skick. Jämförande exempel både vad gäller vägunderhåll och tullområden kan hämtas från 1600-talets Norrköping. Handelsgillet försökte där under 1600-talets sista årtionden – med magert resultat – få handelsmännen att bedriva sina verksamheter på stadens torg istället för vid tullarna som vid den tiden fungerade som veritabla handelsplatser. 1695 beslutades även att vägarna från Väster tullport skulle stensättas då de var ”mycket elaka” (Helmfrid 1971:199f, 420).

Spår av äldre eventuella tomtavgränsningar i form av ett dike och störhål fanns i Schakt 4. De överensstämmer med kvarterets östra begränsning i det äldsta kartmaterialet, och härrör sannolikt från denna tid (1600-tal). Diket har antingen flankerats av en samtida hägnad/gärdesgård, alternativt har ett äldre dike kommit att ersättas av ett senare staket (störhålen). Vad gäller stenmuren i Schakt 1, vilken var yngre än de övriga lämningarna i schaktet, så utgör den sannolikt en del av en byggnad som kan ses på en karta från 1915 (den första karta över staden som avbildar samtlig bebyggelse). På en karta från 1933 löper en ny tomtgräns genom läget för byggnaden, så vid den tiden var den sannolikt riven (kartor från <http://kartor.vasteras.se/>).

Det var enbart i Schakt 1 som mer konkreta lämningar påträffades. Stenarna A200016 tolkades i fält som en möjlig härd/spis, och de låg på det äldsta kulturlagret. Utgör stenarna en del av en konstruktion i en byggnad kan möjligen den kolfyllda ”rännan” A331 utgöra en äldre väggbegränsning. Det är dock oklart hur A331 relaterar till bottenlagret och stenarna – A331 dokumenterades som en mörkfärgning i undergrunden och kan höra till den äldsta fasen på platsen.

De mest intressanta lämningarna är de som genom ¹⁴C-analys fick medeltida dateringar, det vill säga bottenstrukturerna i Schakt 1. Den medeltida stadskärnan har knappast haft utsträckning ända till detta område, men verksamheter har uppenbart bedrivits här. Frågan är vad de representerar; speglar de en rural bosättning utanför staden, eller stadsrelaterade utkantsverksamheter? Lämningarnas karaktär och schaktets ringa omfattning gör frågan omöjlig att svara på i detta skede, men de utgör viktiga pusselbitar till forskningen kring Västerås framväxt och utveckling genom tiderna.

Bedömning av fornlämningen

Fornlämning finns inom hela området, men i de östra delarna förefaller den framför allt bestå av fyndförande odlingslager samt äldre tramphorisonter och gator/vägar från 1600- och 1700-tal. Odlingslagren har i snitt en mäktighet av 0,5 meter. I områdets västra parti påträffades tunna kulturlager (ingen komplex stratigrafi) samt enstaka anläggningar i form av gropar, stolphål och eventuella konstruktioner (en spis?) med datering sannolikt från 1100-tal och framåt.

Bevarandeförhållandena för organiskt material såsom trä och ben visade sig vara mycket goda. I övrigt vad gäller fynd så påträffades ett relativt stort antal keramikskärvor, vilket är vanligt vid undersökning av odlingslämningar då man har använt hushållsavfall som gödsel/jordförbättring.

Material	Antal delar	Vikt, gram
Bränd lera	47	446
Djurben	44	1 215
Glas	3	152
Järn	8	545
Keramik	94	1 075
Vitlera (kritpipa)	3	29
Trä	2	25
Summa:	201	3 464

Tabell 1. Antal registrerade föremål redovisade per kategori, antal och vikt.

Inslaget av sentida störningar var generellt lågt inom området. I Schakt 1 var det östra partiet stört av den sentida husgrunden A216, men äldre lämningar påträffades under dess utbredning. I Schakt 2 påträffades ett ledningsschakt (jfr figur 12).

De västra delarna av området där medeltida lämningar påträffades, motsvarande en yta av ca 100 m², har stort potentiellt kunskapsvärde. Inom de östra delarna förväntas få ytterligare arkeologiska strukturer, men arkeobotaniska analyser kan bidra med ny kunskap om vilken typ av odling som bedrivits iandområdet mellan stadsgårdarna och stadsjordarna.

Referenser

Kart- och arkivmaterial (Internetkällor)

Lantmäteristyrelsens arkiv, historiska kartor. [<http://www.lantmateriet.se/>]

Västerås kommun, historiska kartor. [http://kartor.vasteras.se/external/kartor/?app=_historiskakartor]

Skriftliga källor

Alström, U. 2013. *En vattenlücke i Lappgränd, Kyrkebacken. Arkeologisk antikvarisk kontroll, Västerås 232:1, Lappgränd 3*. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2013:16. Västerås.

Alström, U. 2014. *Ett dräneringsschakt inom Kvarteret Gisle på kyrkebacken i Västerås*. Stiftelsen Kulturmiljövård, Rapport 2014:17. Västerås.

Gansum, T. 2002. Hesteko og hestekosøm som kildemateriale. *META 2*, s. 30–38.

Helmfrid, Björn, 1971. *Norrköpings historia 3. 6, Tiden 1655–1719*. Norrköping.

Jonsson, K. 2003. *Kyrkebacken i Västerås. Schaktning för gatubelysning. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 232, Kvarteren Gad, Gisle, Felix, Ferdinand och Humlegården, Västerås stad, Västmanland*. Västmanlands läns museum, Kulturmiljöavdelningen rapport A, 2003:A37. Västerås.

Olsson, S. 1985. *Idealstad med förbinder – studier i Västerås byggnadshistoria i förindustriell tid*. Västerås.

Ros, J. 2015a. *1700-tal i Rektorsgatan i Västerås. Arkeologisk antikvarisk kontroll. Fornlämning Västerås 232:1. Rektorsgatan. Västerås Domkyrkoförsamling. Västerås kommun. Västmanland*. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2015:6. Västerås.

Ros, J. 2015b. Ros, J. 2015 (in press). *Vikingatida och medeltida stadsbebyggelse i Västerås. Tomtmark intill Slottsgatan*. Stiftelsen kulturmiljövård Rapport 2014:8.

Tekniska och administrativa uppgifter

Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:	KM15017
Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:	431-6216-14, 2015-04-10
Uppdragsgivare:	Bostads AB Mimer
Landskap:	Västmanland
Län:	Västmanland
Kommun:	Västerås
Socken:	Västerås Domkyrkoförsamling
Fastighet:	Fingal 7
Fornlämning:	Västerås 232:1
Kartblad:	Fastighetskartan 66F0IN Västerås
Koordinater:	X6609595, Y586947
Höjd över havet:	12 m ö.h.
Typ av undersökning:	Arkeologisk förundersökning
Undersökningsperiod:	25–29 maj 2015
Undersökt yta:	25 m ² (bottengrävt)
Koordinatsystem:	Sweref 99TM
Höjdsystem:	RH 2000
Inmätningmetod:	RTK-GPS
Dokumentationshandlingar:	4 sektionsritningar i skala 1:20, 1 plan i skala 1:20, digitala fotografier. Förvaras efter fyndfördelning hos Västmanlands läns museum alt. ATA.
Fynd:	Fynden F1-80 (exkl. gallrade fynd) förvaras på KM i väntan på beslut om fyndfördelning.

Bilaga 1. Lager- och anläggningstabell

Kontext	Typ	Schakt	Beskrivning
216	Stenkonstruktion	1	Husgrund. Stenar i varierande storlek upp till 0,7 meter, kallmur
242	Stenkonstruktion	2	Gata. Rundade stenar 0,06–0,12 meter stora
253	Lager	2	Mellangrå sand, inslag av småsten
254	Lager	2	Röd sand, inslag av tegel
255	Lager	2	Grå sand
256	Lager	2	Gata. Rundade stenar 0,08–0,12 meter, tegel, trä
260	Lager	2	Mellangrå sandig lera, inslag av trä och kol
273	Lager	2	Fin silt med inslag av kol
277	Lager	3	Mörkgrå lera, rikliga inslag av tegel, kalkbruk m.m.
278	Lager	3	Mörkt gråbrun sandig lera, organiska inslag, rikligt med tegel och rötter
280	Lager	3	Ljust gråvitt kalkbruk
281	Lager	3	Mörkt brungrå sandig lera, enstaka inslag av tegel och kol
284	Lager	3	Gråbrun lera, kompakt
296	Nedgrävning?	3	0,6,6 meter stor ev. nedgrävning
308	Nedgrävning?	3	0,3×0,35 m stor ev. nedgrävning
318	Lager	1	Kol, bränd lera
331	Nedgrävning?	1	Mörkfärgning
346	Lager	1	Kolbemängd silt
348	Nedgrävning	1	Grop, 1,2 m i diameter, 0,2 m djup
374	Lager	1	Grus i A348
375	Lager	1	Träkol, bränd lera i 348
376	Lager	1	Grus i A348
377	Lager	1	Lera, bränd (fodring i A348)
386	Nedgrävning	1	Stolphål 0,25 m i diameter, 0,36 m djupt. Fyllning av leriga och sandiga linser
410	Nedgrävning	4	Dike 0,05 m djupt
427	Lager	4	Störhål 0,08×0,13 m
438	Lager	4	Störhål 0,1×0,15 m
443	Lager	4	Störhål 0,08×0,1 m
448	Lager	4	Störhål 0,09×0,15 m
452	Lager	4	Störhål 0,07×0,1 m
456	Lager	4	Störhål 0,09×0,15 m
460	Lager	4	Störhål 0,08×0,19 m
464	Lager	4	Störhål 0,08×0,11 m
469	Lager	4	Störhål 0,07×0,1 m
473	Lager	4	Störhål 0,08×0,1 m
476	Lager	4	Störhål 0,08×0,1 m
480	Lager	4	Störhål 0,08×0,15 m
483	Lager	4	Lera med inslag av tegel och stenar, fyllning i A410
493	Lager	4	Lera
497	Lager	4	Mellangrå sandig lera med grus och tegel
498	Lager	4	Mellangrå lerig silt
499	Lager	4	Mellangrå lerig silt, kompakt
200009	Lager	1	Mellanbrungrå lerig silt
200010	Lager	1	Mörkbrun siltig lera
200011	Lager	1	Mellanbrun siltig lera
200012	Lager	1	Ljus till mellanbrun siltig lera med kolinslag
200014	Lager	1	Störhål 0,08 m i diameter
200016	Stenkonstruktion	1	Stenar i storlek 0,1–0,2 meter, lagda i hästskeform
200018	Nedgrävning	1	Grop, 0,16 m djup, fylld med lerig silt

Bilaga 2. Fyndtabell

Keramikfynden har ålders- och typbestämts *preliminärt* av Kristina Jonsson.
YRG = Yngre rödgods.

Fnr	Material	Typ	Dekor	Del	Godstyp	Antal	Vikt (g)	Anm	Kontext	Schakt	Gallrat
1	Bränd lera	Lerfordring				26	104	Relaterad till grop 348?	318	1	
2	Bränd lera	Lerfordring				20	222	Från lerklädd grop 348	375	1	
3	Bränd lera	Ugnsfodring?				1	120	Möjlig fodring/lerklining	200010	1	x
4	Djurben	Rörben				3	170		483	4	x
5	Djurben	Rörben, tand				4	45		200009	1	x
6	Djurben	Skulderblad, rörben				4	166		200010	1	x
7	Djurben	Rörben, revben, kotor, svinbete				21	630		281	3	x
8	Djurben	Rörben, revben				4	25		483	4	x
9	Djurben	Rörben, svinbete, revben				4	108		497	4	x
10	Djurben	Rörben				4	71		499	4	x
11	Glas	Butelj				3	152	Brunt och grönt glas	497	4	x
12	Järn	Spik				1	15		200009	1	x
13	Järn	Hästska		Hel		1	381		200010	1	x
14	Järn	Hästska		Skänkel		1	66		260	2	x
15	Järn	Spik				2	24		281	3	x
16	Järn	Föremål				2	37	Ev. spik/bult samt ev. beslag	281	3	x
17	Järn	Spik				1	22		497	4	x
18	Keramik	Trefotsryta		Fot	YRG	1	43		256	2	
19	Keramik	Skål/kruka	Brun glasyr	Mynning	YRG	1	10		256	2	
20	Keramik	Skål/kruka	Svart och grön glasyr	Mynning	YRG	1	23	Sekundärbränd	256	2	
21	Keramik	Fat	Gul och brun glasyr		YRG	3	30	En bit utan glasyr. Vtislammad botten	483	4	

Fnr	Material	Typ	Dekor	Del	Godstyp	Antal	Vikt (g)	Anm	Kontext	Schakt	Gallrat
22	Keramik	Kärl	Gul och grön glasyr		YRG	1	4		200009	1	
23	Keramik	Kärl	Gulgrön dekor		YRG	2	31	Piplersdekor, ränder, fragmentarisk glasyr	200009	1	
24	Keramik	Kärl	Vit glasyr		YRG	2	11		200009	1	
25	Keramik	Kärl	Vit glasyr		Fajans	2	21		200009	1	
26	Keramik	Kärl	Ljusgrön glasyr		YRG	4	30	Vitslamnad botten, ej delar av samma kärl	200009	1	
27	Keramik	Kärl	Brun och gul glasyr		YRG	1	31	Piplersdekor	200009	1	
28	Keramik	Kärl	Gulvit och brun glasyr	Mynning	YRG	1	16	Vitslamnad botten	200009	1	
29	Keramik	Kärl	Ljusbrun glasyr		Stengods	1	6	Mineralvattenflaska?	200009	1	
30	Keramik	Kärl	Gul glasyr		YRG	1	10	Glasyr på båda sidor	200009	1	
31	Keramik	Kärl	Gulbrun glasyr		YRG	5	35	Ej delar av samma kärl, en skärva kraftigt eroderad	200009	1	
32	Keramik	Kärl			YRG	3	14		200009	1	
33	Keramik	Kärl	Vit glasyr		Flintgods	1	2	Platt bit	200009	1	
34	Keramik	Kärl	Gulbrun glasyr		YRG	4	19	Vitslamnad botten, ej från samma kärl	200009	1	
35	Keramik	Trefotsgryta		Fot	YRG	1	11		200010	1	
36	Keramik	Fat	Vit glasyr		Flintgods	1	9		200010	1	
37	Keramik	Kärl	Grön glasyr		YRG	2	4	Två fragment från olika kärl	200010	1	
38	Keramik	Kärl	Gulgrå glasyr		YRG	1	8		200010	1	
39	Keramik	Kärl	Brungrön glasyr		YRG	2	42		200010	1	
40	Keramik	Gryta/kruka	Brun, gul och grön glasyr	Mynning	YRG	1	12	Piplersdekor	200010	1	
41	Keramik	Gryta		Handtag	YRG	1	6		200010	1	

Fnr	Material	Typ	Dekor	Del	Godstyp	Antal	Vikt (g)	Anm	Kontext	Schakt	Gallrat
42	Keramik	Kärl	Ljusgul glasyr		YRG	1	7		200010	1	
43	Keramik	Skål	Grön glasyr		YRG	1	8		200010	1	
44	Keramik	Fat/skål	Grön, gul och brun glasyr		YRG	1	7		200010	1	
45	Keramik	Kärl	Brun glasyr	Mynning	YRG	1	14		200010	1	
46	Keramik	Kake?l	Grågrön glasyr		YRG	1	18	Möjligen del av kakeplatta	200010	1	
47	Keramik	Fat	Brun och gul glasyr		YRG	1	17	Vitslammad botten	200010	1	
48	Keramik	Kärl	Gul glasyr	Mynning	YRG	1	12		200011	1	
49	Keramik	Fat/skål	Gul och brun glasyr		YRG	3	16	En bit utan glasyr	200011	1	
50	Keramik	Gryta	Gulbrun glasyr	Handtag	YRG	1	28		200011	1	
51	Keramik	Kärl			YRG	3	18		200011	1	
52	Keramik	Fat	Gul, brun och grön glasyr		YRG	2	19	Vitslammad botten	200011	1	
53	Keramik	Kärl	Mörkbrun/svart glasyr		YRG	1	10	Sekundärbränd, sintrad	200011	1	
54	Keramik	Kärl			YRG	1	3		200011	1	
55	Keramik	Trefotsgryta	Brungrön glasyr	Fot	YRG	1	88		200011	1	
56	Keramik	Kärl	Grön glasyr		YRG	2	10	Slammad botten	254	2	
57	Keramik	Kärl	Gulvit glasyr		YRG	1	10		254	2	
58	Keramik	Kruka/flaska	Ljusbrun glasyr		Stengods	1	5	Mineralvattenflaska?	254	2	
59	Keramik	Kärl	Brun glasyr		YRG	2	6	Glasyr endast på en bit	256	2	
60	Keramik	Kärl	Brun och gul glasyr	Mynning	YRG	1	28		260	2	

Fnr	Material	Typ	Dekor	Del	Godstyp	Antal	Vikt (g)	Anm	Kontext	Schakt	Gallrat
61	Keramik	Skål	Brun glasyr	Mynning	YRG	1	10		281	3	
62	Keramik	Gryta		Handtag	YRG	2	47	Två delar med passning	281	3	
63	Keramik	Kärl	Gulbrun glasyr		YRG	2	20	Glasyr endast på en	281	3	
64	Keramik	Trefotsgryta	Brungrön glasyr	Fot	YRG	1	45		281	3	
65	Keramik	Fat	Ljusbrun glasyr		YRG	2	43	Vitslammad botten	281	3	
66	Keramik	Kärl	Mörkbrun/ svart glasyr		YRG	1	14		281	3	
67	Keramik	Kärl			YRG	1	9		281	3	
68	Keramik	Kärl	Brun och gul glasyr		YRG	1	16	Piplersdekor	281	3	
69	Keramik	Kärl	Gul glasyr		YRG	1	5	Vitslammad botten	281	3	
70	Keramik	Kärl	Brun glasyr		YRG	1	6		281	3	
71	Keramik	Kärl	Grönbrun glasyr		YRG	1	4		281	3	
72	Keramik	Skål	Grön glasyr		YRG	1	38		281	3	
73	Keramik	Kärl	Brun och gul glasyr		YRG	1	3		483	4	
74	Keramik	Kärl	Gulbrun glasyr		YRG	1	4		483	4	
75	Keramik	Fat	Vit glasyr		Fajans	2	16		497	4	
76	Keramik	Fat	Brun glasyr		YRG	2	11	Ej samma kärl	497	4	
77	Keramik	Kärl	Gulgrön glasyr		YRG	4	32	4 delar, ej från samma kärl, slammad botten	499	4	
78	Vitlera	Kritpipa				2	2	En del av huvud, en del av skaft	200009	1	
79	Vitlera	Kritpipa		Skaft		1	4		200010	1	
80	Trä	Föremål				2	25	Delar från laggekärl? Platta bitar, en med rundad sida	260	2	x
						201	3464				

Bilaga 3. Resultat ^{14}C -analyser

UPPSALA
UNIVERSITET

Uppsala 2015-08-28

Duncan Alexander
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41
722 12 VÄSTERÅS

Angströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Göran Possnert

Besöksadress:
Angströmlaboratoriet
Lägerhyddsvägen 1
Rum 4143

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 – 471 30 59

Telefax:
018 – 55 57 36

Hemsida:
<http://www.angstrom.uu.se>

E-post:
Goran.Possnert@Angstrom.uu.se

Resultat av ^{14}C datering av träkol och obränt ben från Kv Fingal, Västerås, Västmanland.

Förbehandling av träkol och liknande material:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före acceleratorbestämningen av ^{14}C -innehållet förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO_2 -gas, som i sin tur konverteras till fast grafit genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

Förbehandling av benmaterial (HCl-metoden):

1. Mekanisk rengöring av ytan (skrapning, ev. sandblästring).
2. Ultraljudsvätt i avjoniserat, urkokt vatten pH=3.
3. Krossning i mortel.
4. 0.8M HCl tillsätts, omrörning (cirka 10°C , 30 min, karbonat bort). Löslig fraktion benämns fraktion A.
5. Olöslig fraktion tillsätts vatten, pH 3, och värms under omrörning (90°C , 6-8 timmar). Olöslig del benämns fraktion C och löslig del benämns fraktion D. Fraktion D bör ge den mest relevanta åldern eftersom det mesta av benmaterialets organiska del ("kollagenet") återfinns här. Övriga fraktioner kan emellertid ge information om föroreningens inverkan och bör i kritiska fall dateras. Det kemiska utbytet i de olika stegen kan också ge en vägledning om dateringsresultatets pålitlighet genom att benmaterialets kemiska kvalitet därigenom kan bedömas.

Den fraktion som ^{14}C -bestäms förbränns till CO_2 -gas som i sin tur Fe-katalytiskt grafiteras före acceleratorbestämningen. I den aktuella undersökningen har fraktionen D daterats.

RESULTAT

Labnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C}\text{‰ VPDB}$	^{14}C age BP
Ua-51150	Prov 1	-21,8	424 ± 29
Ua-51151	Prov 2	-24,9	893 ± 29

Med vänlig hälsning

Göran Possnert/ Elisabet Pettersson

